

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXIX/5

**БЕОГРАД
1994**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIX (нова серија)

Св. 5 (1994)

САДРЖАЈ

Поређење понуђених правописних правила (МИТАР ПЕШИКАН)	259
Ка могућој класификацији страних речи с најчесталијим префиксима грчког и латинског порекла (МАРКО ПОПОВИЋ)	279
Стране речи у описним речницима са аспекта речничког нормирања (СТАНА РИСТИЋ)	301
Садржај речника неологизама (БОРЉЕ ОТАШЕВИЋ)	306
Терминологија куће и покућства у Судимљи под Копаоником (ДРАГАНА ИСАИЛОВИЋ)	318
О читању скраћеница (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	327
О дугим енклитикама у српском књижевном језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	332

Марко Поповић
(Филолошки факултет, Београд)

КА МОГУЋОЈ КЛАСИФИКАЦИЈИ СТРАНИХ РЕЧИ С НАЈУЧЕСТАЛИЈИМ ПРЕФИКСИМА ГРЧКОГ И ЛАТИНСКОГ ПОРЕКЛА

У раду се обрађују грцизми и латинизми састављени од префикса или префиксоида и творбене основе. Класификација се заснива на општем значењу првог дела речи.

Увод

1. Највећи део корпуса речника страних речи чине туђице, лексеме слабе уклопљености и адаптираности у језику реципијенту.¹ Делимична или потпуна неуклопљеност ових лексема у општи лексички фонд потиче од типа њихових номинационих значења и високог степена апстракције у њему, што за собом повлачи деривациону немоћ у односу на лексеме општег лексичког фонда. Изостајање различитих семантичких компонената чијом би комбинацијом, повезивањем или узајамним мутирањем била омогућена полисемантичка дисперзија туђица, као и њихова семантичка једнореферентност, једнозначност,² готово да

¹ Разумљиво је да су позајмљенице због поодмакле адаптације и веће уклопљености у језику реципијенту заступљене у мањем броју, а оне лексеме које је могуће пописати у специјализованим речницима готово ће потпуно изостати у речницима страних речи (вулгаризми, ускостручни термини, жаргонске речи и др.)

² Под једнореферентношћу подразумевамо то да одређена лексема својим семантичким садржајем даје обавештење само о једној појави општег значења, високог степена апстракције који за собом повлачи губитак релевантних елемената реализације, односно основних семантичких компонената једног значења. Могући синоними за једнореферентност били би моносемантичност или једнозначност. Полиреферентне лексеме осим општег појмовног значења архисеме имају и семантичке компоненте нижег ранга којима спецификају, индивидуализирају одређени семантички садржај. Код полиреферентних лексема опште, номинационо значење и семантичке компоненте нижег ранга главни су покретачи семантичких дисперзија у полисемији и деривацији. Уп. Гортан—Премк, Д., „О терминолошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ“, *Наш језик XXIX/1-2*, Београд 1991, стр. 49—54.

их поистовeћује са терминима.³ Тако туђице као и термини припадају посебном лексичком фонду, а тек делимично и општем.⁴

2. Неколико термилошких разјашњења. Префикси који ће бити класификовани у раду различито су досад квалификовани и називани, а њима префигиране лексеме код једних аутора анализирани као изведенице, код других као сложенице. Будући да су бројни и страни и домаћи аутори који су овом проблему посветили велику пажњу, осврнућемо се само на неколико референтних радова.

Термин префиксоид који је у лингвистику увео Б. Миљорини (Migliorini)⁵, као нешто дистинктивно у односу на префиксе, оставио је озбиљне реперкусије у науци о творби речи. Сажето изнесено, ради се о потреби да се изолује и именује категорија која је између префикса и пунозначне лексеме. То „нешто између“ називано је предметком,⁶ префиксоидом,⁷ везаном основом,⁸ првим делом сложеница или полусложеница⁹ и сл. Сваки од ових термина има у оквиру наведених радова чврсту теоријску и емпиријску заснованост. На њих се гледа као на творбене елементе који као први члан улазе у састав модерних сложеница научног и техничког карактера. Углавном су грчког и латинског порекла, двосложни су, а настају тако што се од неке класичне речи образују сложенице у којима је завршетак замењен спојним вокалом *-o-* или *-и-* (нпр. *психологија*, *агрикултура*) па се затим тако добијен први део употребљава за стварање нових сложеница (нпр. *психотест*, *психосицијалан*). За разлику од префикса који имају уопштено, структурно, релационо значење, префиксоиди имају лексичко, јер задржавају значење целих речи.¹⁰ Или, цитирајмо Стјепана Бабића:¹¹

³ Уп. Гортан—Премк, Д., „О месту термина у лексичком фонду“, *Научни састанак слависта у Вукове дане (реферати и саопштења)* 18/1, Београд 1990, стр. 15—21.

⁴ Гортан—Премк, Д., исто.

⁵ Ова информација преузета је из чланка И. Клајна „О префиксоидима у српскохрватском језику“, *Наш језик XXIII*, св. 5, Београд 1978, стр. 187—198, одакле и референца на Миљоринијев рад „I prefissoidi“, *Saggi sulla lingua novecento*, Фиренца 1941. и Migliorini, В., „Parole nuove“, додатак речнику А. Пазинија (Pazini) *Dizionario moderno* (X издање), Милано 1963.

⁶ Уп. Рогоћ П., „Функција предметка у стварању нових ријечи и значења“, *Језик IX*, Загреб 1961/62, стр. 106—111.

⁷ Migliorini, В., нав. дело, Клајн, И., нав. дело, Симеон, Р., *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*, Загреб 1969, Миновић М., „О основима савремене српскохрватске норме у вези с писањем сложеница“, *Радови Института за језик и књижевност у Сарајеву III*, Сарајево 1976, стр. 221—234. и многи други.

⁸ Уп. Бабић, С., *Творба ријечи у хрватском књижевном језику (нацрт за граматику)*, Загреб 1986, стр. 23.

⁹ Барић, Е., и Малић, Д., „О проблему полусложеница“, *Језик XXIV*, 3—4, Загреб 1976/77, стр. 90—104, и Барић, Е., *Именичке сложенице непрефиксалне и несуфиксалне творбе*, Загреб 1980, стр. 15—17.

¹⁰ Клајн, И., нав. дело.

¹¹ Бабић, С., нав. дело.

Каткада је тешко наћи границу између везане основе у првом дијелу и префикса па се у разним дјелима неки први дијелови наводе сад као префикси сад као везане основе. Као критериј се може узети да ли је први дио пунозначна или помоћна ријеч или има такво значење. Тако су први дијелови *полу-*, *веле-* везане основе, а нису префикси, а *прогу-* је префикс јер је алморф приједлога *прогив*.

Дакле, све претходно сводиво је на следеће: префикс као творбени елемент семантички модификује лексичко значење речи, а префиксоид конкретизује, квалификује и указује на врсту, вид, облик онога што творбена основа значи.¹²

За критериј класификације страних речи с најчесталијим префиксима грчког и латинског порекла који ће надаље бити аргументован и изложен ирелевантна је дистинкција између префикса и префиксоида. Из практичних разлога први творбени елемент именованемо префиксом, а други творбеном основом.

Зашто игноришемо дистинкцију између префикса и префиксоида? Са семантичке тачке гледишта свеобухватна дефиниција префикса досад није дата. Или, зна се шта није префикс: ако је први творбени елемент деривираан од пунозначне лексеме, а сам није облички засебна лексема, онда је посредни међукатегорија која је досад именована као префиксоид, предметак, везана основа и сл. Ако је први део облички засебна лексема, посредни је први део сложенице. У оквиру лексичко-семантичког система српскохрватског језика суфикс, по правилу, мења граматичка својства деривата док префикс од творбене основе добија све морфемске и морфолошке ознаке. Суфиксалном творбом задржава се однос деривата према облику и значењу творбене основе, а префикс је референтан према лексичкој основи коју додатно семантички модификује. Префиксом се обједињеношћу граматичке и категоријално-семантичке вредности добија неко ново значење у споју са творбеном основом, док је суфикс формант који упућује својом полисемантичком вредношћу на тематску групу којој реч припада. Према томе оно што обједињује префиксе и суфиксе јесте двојака вредност: граматичка и категоријална семантичка.¹³ Међутим, оно што префикс издваја од побројаних карактеристика афиксалне творбе, што нарушава семантичку симетрију и граматичку комплексност префиксално-суфиксалне творбе јесте управо појачана лексичко-семантичка преспектива префикса потекла од недовршености процеса којим су захваћени префикси на преласку из лексемског у морфемски систем.¹⁴ Префиксалне лексеме су недовољно еволуирана категорија у смислу значењске провидности и обличке непотпуне обједињености с творбеном основом, што потиче уосталом и из чињенице да су многи префикси истовремено самосталне лексеме које једновремено живе у језику (предлози, речце и др.). То што префикси живе у језику и као самосталне лексеме својеврсно има за последицу да се код префиксираних

¹² Уп. Радовић—Теших, М., „Нешто о синонимији у творби неких именица“, *Научни састанак слависта у Вукове дане (реферати и саопштења)* 20/2, Београд 1991, стр. 353—359.

¹³ Уп. Горган—Премк, Д., „Полисемија и хомонимија у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог XL*, Београд 1984, стр. 11—21.

¹⁴ Уп. Горган—Премк, Д., исто.

лексема осећају засебна значења саставница — префикса и творбене основе, а уједно као последица такве удвојености уследило је ново значење префигиране лексеме. Последње је посебно везано за поједине префиксе у споју с неким врстама речи. На пример *не-* + именица када се подразумева појачани антонимни карактер објашњив читавом реченицом: *немајка* = „она која је лоша мајка“. Или, *не* + извештајни број придева када је означен контрарни појам: *велик* — *мали* : *невелик* — *немали*. Међутим, код домаћих речи услед продуктивне префиксално-суфиксалне творбе тешко је у свим случајевима осетити лексичко-семантичку засебност префикса: код лексеме *натпоп* јасно је да је посредни неко по старешинству изнад *попа*, али је теже из лексеме *поднога* (обојак) разумети да није посредни „део тела испод ноге“, јер су и префикс и творбена основа подложни изразитој полисемантичкој дисперзији у оквиру истог лексичко-семантичког система.

Овај рад трага за тим шта још потенцијално јесте односно није префикс. На који начин? Деликатности туђица дотакли смо се у тачки 1. увода. Услед поменуте једнореферентности као доминантног обележја туђица, олакшано је поставити рестрикције на семантичку компатибилност префикса и творбене основе. Параметри који ће бити постављени за творбену основу треба да открију да ли она денотира: 1) категорију *humanus* (који се односи на човека, жену, дете и уопште на све у вези с људима, убрајајући ту и делове тела); 2) категорију *animans* (који се односи на остале живе створове — биљке и животиње, убрајајући ту и делове животињског тела, односно виталне саставнице биљака); 3) категорију *inanimus* (који се односи на неживу материју) и 4) категорију *abstractum* (који се односи на апстрактне појаве, радње, стања или збивања). Осим важности на коју врсту објекта релира или коју врсту објекта квалификује префикс и по ком денотату опонира творбена основа (нпр. *humanus* : *inanimus*, *animans* : *abstractum*), битне су и творбено-морфолошке могућности префигиране лексеме. У том смислу потребно је одредити врсту речи која је настала творбеним процесом (именица, придев, прилог или глагол) и даље творбене могућности. Овакво груписање префигираних туђица показало је да ли је за поједине префиксе предвидљива усмерена или неусмерена продуктивност. На пример: досад су префикси *идио-* и *изо-* искључиво квалификовали основе категорије *inanimus* и *abstractum*, а као продукт творбеног процеса добијале су се искључиво именице и придеви и прилози деноминалне творбе. Следи да је вероватноћа да *идио-* и *изо-* квалификују творбене основе категорије *humanus* или *animans* мала, те да су *идио-* и *изо-* префикси усмерене продуктивности, којима се творе именице, придеви и прилози.

Наведена четири параметра смислено је поставити само за квалификативне и релационе префиксе. Што је творба речи идиосинкретичнија, мања се информација може добити приликом формулисања правила творбе те ће само правило творбе бити мање продуктивно.¹⁵ Продуктивност негативних и бројних префикса (оних који нису квалификативни) није

¹⁵ Уп. Андерсон, С., „Productivity and lexicalization“ *A-Morphous Morphology*, Cambridge University Press 1992, str. 195—197.

редукована као што је то случај са квалификативним и релационим. Разлог томе је непредвидљивост уз који тип творбене основе могу стајати, и стога је излишно постављати параметре за ове префиксе.

3. Уколико нису страног порекла, префикси као деривационе морфеме имају готово исту полисемантичку моћ као и самосталне речи — полиреферентни су. Инкопатибилност префикса страног порекла са творбеном основом лексеме из језика реципијента јесте чињеница. То што се ипак каткад сретне *суперсила*, *антиратни*,¹⁶ или већ сасвим архаично *архизао*, *аргилуп*, *архиневаљао*, није последица продуктивности грчких и латинских префикса у споју с домаћом речи, већ својеврсне колоквијалне употребе или специјалне експресивне вредности коју такве лексеме имају. Ковање нових сличних лексема биће ранга окационализма с малом вероватноћом дугог опстака у језику. У том смислу би ваљало у великим једнојезичним дескриптивним речницима,¹⁷ где се продуктивни грчки и латински префикси с правом региструју и описују, модификовати информацију: „обично уз туђе речи“, која стоји уз префиксе *а-*, *анти-*, *супер-* и др. информацијом „најчешће, скоро увек уз туђе речи“. Дакле, иако су грчки и латински префикси који ће се у раду узети у разматрање семантички испуњени елементи,¹⁸ који могу у потпуности развијати полисемантичке вредности унутар лексичко-семантичког система грчког и латинског језика, улазећи у језик реципијент разумећу полисемантичку структуру они замењују општијом и апстрактнијом једнореферентношћу. Заправо се они преузимају у својим основним значењима. Код префиксираних туђица степен општости и апстракције још је строже фиксиран за само понеке семантичке реализације. Финија семантичка поткатегоризација таквих лексема стога нужно изостаје. Овим су критерији класификације сужени, а сама класификација олакшана. Туђице које не спадају у сасвим затворене лексичке системе, као што су термилошки системи неке научне гране и томе слично, чешће су у употреби у језику реципијенту. Уколико језик реципијент нема еквивалентну лексему која би заменила ону из језика донатора, временом се, поред једне опште семантичке референтности ствара и конкурентска, али такође високе апстракције и општости. Тако је грчки префикс *анти-* унутар лексеме *антиалкохолитар* развио осим општег негативног значења „трезвењак, особа која не конзумира алкохолна пића“¹⁹ и значење става „противник уживања алкохолних пића“. Односно, у затвореним термилошким системима задржаће само једно и то обично старије опште негативно значење, нпр. *антибиотик* (хемијска супстанца која спречава развитак бактерија), *антикатада* (електрода спојена с позитивним полом високог

¹⁶ Из разлога просторне економичности речи којима су инхерентна сва три рода биће навођене само у облику номинативна јединице мушког рода. Будући да су за ову студију акценти префиксираних туђица ирелевантни, у раду ће бити изостављани.

¹⁷ То су Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске (РМС) и Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности (РСАНУ).

¹⁸ Уп. Радовић—Тешћ, М., „Именичка образовања с префиксима *над-* и *под-*“, *Наш језик XXVII/4–5*, Београд 1985, стр. 206.

¹⁹ Значења туђица наводе се према Клаић, Б., *Рјечник страних ријечи (туђице и посуђенице)*. Накладни завод МХ, Загреб 1989.

напона), а у случају да творбена основа на коју се прикључује префикс означава какав покрет или институцију према коме се може развити по уверењу, ставу противан покрет — *антифеминизам, антидинастички, антидемократа, антиимперијалиста* — одржаће се једино квалификативно атитудинално опште значење, али не и лишавајуће.

4. А све ово биће пропраћено и ограниченом деривационом моћи оваквих туђица. Фреквенцијским редом то су именице, придеви, прилози и глаголи. Деривацијом од именица најчешће се добијају придеви и прилози придевске лексичке базе, затим глаголи, али и саме именице: *абундација — абундантан — абундантно; дисквалификација — дисквалификовати/дисквалифицирати — дисквалификованост; дисхармонија — дисхармоничност* (наравно преко придева *дисхармоничан*). Могућност деадјективалне деривације подразумева аутоматски и деривацију прилога (од исте лексичке базе): *абнормалан — абнормално*; затим именица: *аморалан — аморалност*, као и глагола, али посредно преко адноминалне деривације: *имобилан — имобилност — имобилизирати/имобилисати/имобилизовати*. Најређи су глаголи од којих деривацијом првенствено могу настати именице: *децентрализовати/децентрализовати/децентрализован — децентрализовано* (а затим придев и прилог: *антедатирати — антедатиран — антедатирано*). Девербативне творбе глагола нема, постоји само финална обличка инваријантност (*-ирати, -исати, -овати*).

5. Следи да инак постоји више општих значења на која ови префикси могу реферирати, те да се самим тим извесна семантичка класификација може спровести. Заправо, анализа је показала да је класификација по уопштеним значењима једино могућа услед изостанка полисемје код ових лексема. Посреди су следећа значења префикса:

- I негативно и реверзативно/привативно;
- II квалификативно;
- II (а) квалификативно бројно и количинско;
- II (б) квалификативно за означавање каквог природног елемента, материје или живог бића;
- III (а) релационо локативно;
- III (б) релационо темпорално;
- IV бројно.

I. Негативни и реверзативни/привативни префикси

1. То су следећи продуктивни префикси: *a(n)-* (*a* = не, без, грчког порекла, надаље (*г*)), *ab-* (*ab-* = префикс који даје негативно значење, латинског порекла, надаље (*л*)), *анти-* (*anti* = уместо, за, према, проту, против (*г*)), *дис-* (*dys-* = префикс који даје негативно значење (*г*) и *dis-* = префикс који изражава разилажење, супротност (*л*)), *ин-* (*in-*, односно испред *l* = *il-*, испред *b, m, p* = *im-*, испред *r* = *ir-*) (= одречни префикс који исказује престанак, супротност или одсуство и непостојање онога

што садржи реч (*л*)), *контра-* (*contra* = према, спрoћу, противно, супротно (*л*)) и *де-* (*de-* = префикс који означава укидање, одвајање, растављање (*л*)).

2. Свима је заједничко лишавајуће, одречно, супротно значење, односно потпуно недостајање позитивног својства или својства израженог творбеном основом. Типично негацијски су *а(н)-*, *анти-*, *аб-* (кад не означава одвајање, аблацију), *дис-* и *де-* (кад не означавају рашчлањивање), *ин-* (кад не означава лоцираност у унутрашњости нечега), а супротности *контра-*. Маркирани су у односу на лексеме с префиксом *не-* или *без-* јер означавају већи одречни степен, односно потпуно одсуство негираног појма. На пример придев *дисхармоничан* у већој мери одражава несклад, нарушени склад од *нехармоничан*, *диспропорционалан* подразумева веће одсуство размерности од придева *непропорционалан*.²⁰ Дакле, где је могуће ове префиксе заменити са *не-* или *без-* уноси се нијанса ублажавања. Ови префикси, затим, изражавају однос комплементарности у смислу да распон значења има само два крајња члана: поништење једне лексеме имплицира потврђивање друге и обрнуто.²¹

3. Велики је број лексема са овим префиксима које имају само једно опште значење одсуства, лишавања, приватности, односно потпуног негирања онога што значи творбена основа. Зато ће бити наведени само проминентни примери:²²

аграфа (*а* — не (*г*) + *graphō* — пишем = ненаписано, неписано; назив за Христове изреке којих нема у јеванђељима); *аблефарија* (*а* + *blepharon* — трепавица = немање трепавица); *адинамија* (*а* + *dynamis* — сила, снага, јакост = немање снаге, општа слабост); *агалактија* (*а* + *gala, galaktos* — млеко = безмлечност).

Поједине лексеме са префиксом *а-* немају однос супротности према основној речи. Тако *абиогенеза* (*а* + *bios* — живот + *genesis* — постанак, развитак, порекло) не значи нестанак или престанак живота већ постање живе материје од неживе, самониклост и зачеће без оплодње; *абиоза* (*а* + *bios*) је неспособност за живот, а не *неживот*.

Друге пак лексеме могу значити супротност, међутим метафоричким преносом могу добијати и потпуно друго значење од супротног: *аблепсија* (*а* + *blepein* — гледати) значи слепило, али и глупост, будалаштина, непромишљеност. Међутим, оваква семантичка реализација одвила се у оквиру грчког лексичко-семантичког система, а овакво метафоричко оформљење преузето је, највероватније, у складу са полисемјским законитостима грчког језика, односно као готов полисеман-

²⁰ Уп. Бошков, Д., „Придевска негација префиксима (*не-*, *а-*, *дис-*, *без-*)“, *Наш језик XXVI/1-2*, Београд 1981, стр. 63—67.

²¹ Бошков, Д., исто.

²² И надаље ће у раду ради уштеде простора бити навођене само неколике илустративне лексеме и њихова значења.

тчки процес у грчком језику.²³ Њима се према истом критерију могу прикључити следеће лексеме: *адеспотон* (*a + despotēs* — господар = ниције власништво, дело непознатог писца); *агамија* (*a + gameō* — женити се = безбрачност, али и размножавање без оплођивања, бесполност цветова); *атом* (*a — не + temō* — режем, цепам) и др.

Затим, велики број лексема као што је *абулија* које немају адаптивну основну реч (исп. *булија од грчког *bulē* — савет, одлука, воља), већ само негирани корелат (безвољност, неодлучност).

4. Тако је и са лексамама префигираним са *аб-*, *анти-*, *дис-*, *ин-*, *контра-* и *де-*.

а) Једне исказују искључиво комплементаран однос у смислу да је својство исказано творбеном основном порекнуто прикључивањем једног од ових префикса:²⁴ *абнормалан*, *аборалан*, *абјурација*, *антиестетика*, *антигаленаг*, *диспропорција*, *дисхармонија*, *инсанитет*, *инсуфицијенција*, *контрапродуктиван*, *дехидратизација*, *деконтаминација*.

б) Друге преузимају из језика донатора, поред негацијског односа, нова, другачија значења од супротних. Ова значења постигнута су полисемијским процесима у грчком и латинском. Такве су следеће лексеме: *абартикулација* (зглоб, глежањ), *антиклимакс* (низање по смислу сродних израза силазним редом), *диспепсија* (*dys-* — не + *pepsis* — кување = тешка болна пробава), *имподерабилије* (ствари без тежине, ситнице, маленкости, чињенице и прилике којима је деловање незнатно), *кограминна* (противмина; спекулације на берзи уперене против других спекулација на берзи), *анетија* (немоћ, неспособност говорења), *девијација* (*de- + via* — пут = отклон магнетске игле компаса од линије меридијана услед утицаја великих маса гвожђа; скретање с пута (гранате, танета, брода) под утицајем случајних узрока).

с) Код трећих се развило још једно опште значење. Оно је могло настати из различитих разлога већ у језику донатору. На пример, разлог општем локативном значењу и општем негативном, лишвавајућем значењу префикса *ин-* почива у хомонимности аблативног предлога и негативног префикса у латинском језику; *инкорпорација* (*in — у + corpus, corporis* — тело), али *инамовибилитет* (*in- — не + amovere* — макнути). Или услед

²³ Да је супротно, онда би исказ *Починио је аблепсију* (а не *глупост*) био сасвим прихватљив ономе коме је српскохрватски матерњи језик. Међутим, има и другачијих тумачења. Тако П. Рогоћ пише: „Савремени европски језици (од ренесансе и реформације) поводе се за таквим античким творбама и посуђују потребне елементе из њих стварајући научне термине за своје потребе... Нови појмови у науци, нови изуми тражили су нове називе и носиоци нових открића узимају из класичних језика грађу потребну да означи и изрази нове појмове у свом језику.“ Уп. Рогоћ, П., „Функција предмета у стварању нових ријечи и значења“, *Језик IX*, Загреб 1961/62, стр. 106—111.

²⁴ Творбена основа која се пориче у овом случају би морала постојати у слободној употреби, а то и јесте случај са лексемама префигираним префиксима *аб-*, *анти-*, *дис-*, *ин-*, *контра-* и *де-* за случај кад је њима исказан однос негативне комплементарности у односу на творбenu основу.

данашње хомографичности²⁵ латинског *dis-* (раз-) и грчког *dys-* (не-): *дисгрегација* (*dis-* + *grex*, 2. *gregis* — хрпа = распадање, расипање) и *дистелеологија* (*dys-* + *telos* + *logos* = наука у супротности са телеологијом). Ново опште значење, међутим, могло се развити у језику реципијенту. Тако префикси *анти-* и *контра-* уз лексеме са значењем каквог покрета, организације и сл. означавају неприпадање том покрету, али имају и квалификативно атитудинално значење (значење става) — *антикомунизам*, *антимилитаризам*, *контрафеминизам*, *контрареволуционарност*. И уопште, због саме природе односа комплементарности као специфичног тина супротности, велика је могућност да осим општег супротног значења еволуира и опште квалификативно атитудинално значење лексема са овим префиксима.

5. Резимирајмо.

а) Прву групу лексема са префиксом општег негативног и реверзативног/привативног значења чине оне код којих се стапањем префикса са творбеном основом добија искључиво комплементарна супротност према тој истој основи. Наравно, уколико је основа као самостална реч адаптирана у језику реципијенту. Префикс има класификациону функцију²⁶ и само једну семантичку референтност — потпуно одрицање онога што је означено творбеном основом (*абрахија*, *абнормалан*, *антиаленат*, *диспропорција*, *инсанитет*, *контрапродуктиван*, *деконтаминација*).

б) У другу групу спадају лексеме које су полисемијом, развиле нова значења, уз необавезно задржавање одречног, и такву вишезначност пренела у језик реципијент (*абартикулација*, *антиклимакс*, *контрамина*).

в) Трећој групи припадају лексеме које поред општег негативног значења имају још једно конкурентско опште значење: квалификативно атитудинално или релационо локативно. До укрштања општих значења такође је могло доћи пре уласка у језик реципијент, а услед различитих семантичких реструктурирања (*инкорпорација* (*in* = у): *инамовабилитет* (*in* = не); *дисгрегација* (*dis* = раз-): *дистелеологија* (*dys* = не-). Међутим, ново опште значење могло се код неких лексема развити тек у језику реципијенту (*антикомунизам*, *антидинастички*). Последња чињеница иде у прилог ставу да туђице у целини нису „страна тела“ у једном језику и да својервну полисемантичност, уз задржавање високог ступња апстрактности, могу развити.

б. У даљој поткласификацији општих значења префикса утврђена је следећа дихотомност: у скупуни А. находе се лексеме које према типу деривације карактерише есоцентричност и које у споју два творбена дела немају трансформисану семантику саставница; у скупуни В. су лексеме са трансформисаном семантиком саставних делова, а карактерише их

²⁵ Овде пак не би била посреди хомонимичност због сразмерно обратних примера када се латинско *dis-* „понаша“ као грчко *dys-* и *vice versa*: исп. *дисконтинуиран* (од лат. *dis-*) „перевезан, испрекидан“ и *дисопсија* (од грч. *dys-*) „разрокоост“.

²⁶ Уп. Радовић—Тешић, М., „Творба именица с префиксом не- у савременом српскохрватском језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане (реферати и саопштења)* XVI/1, Београд 1987, стр. 93—100.

ексоцентричност. В. лексеме су изразито индивидуалне и непродуктивне, док су А. лексеме усмерено или неусмерено продуктивне. То што су А. лексеме у ма ком смеру продуктивне, а смер продуктивности ће разоткрити параметар постављен за денотат творбене основе, омогућује да се В. лексеме осећају као компоноване. Значења В. лексема настала су полисемијским помацима у језицима донаторима. Она се далеко мање могу претпоставити од стране говорника језика реципијента, а говорници их прихватају као продукт окончаног полисемијског процеса. Из тих разлога губи се смисао тестирања В. лексема на параметар за денотат творбене основе.

II. Квалификативни префикси

Префикси: *ауто-* (*autos* — сам (г)), *архи-* (*archō* — предњачим, први сам, владам, почињем (г)), *екстра-* (*extra* — напосе, особито, посебно, засебно, изнимно (л)), *екви-* (*aequus* — једнак (л)), *еу-* (*eu* — добро (г)), *фило-* (*philos* — пријатељ (г)), *хетеро-* (*heteros* — други (г)), *хомо-* (*homōids* — једнак, исти, сличан (г)), *идио-* (*idios* — свој, властит (г)), *изо-* (*isos* — исти, једнак, слични (г)), *како-* (*kakos* — зао (г)), *ко-/ком-/кон-* (*cum, con* — с, са, су (л)), *макро-* (*makros* — велик (г)), *мега-* (*megas, megale, mega* — велик (г)), *микро-* (*mikros* — мален, ситан, сићушан (г)), *миз-* (*mised* — мрзим (г)), *нео-* (*neos* — нов (г)), *орто-* (*orthōs* — раван, прави (г)), *палео-* (*palaios* — стар, древан, негдашњи (г)), *пара-* (*para* — код, уз, из, пред, против, према (г)), *про-* (*pro* — за (л)), *псеудо-* (*pseudos* — лаж (г)), *супер-* (*super* — горе, одозго, над, изнад, поврх, више (л)) и *ултра-* (*ultra* — изнад, више, преко, крајње (л)).

А. Основни примери и њихова анализа:

аутархија, аутобиографија, аутодидактика, аутоген, аутокефалан, архиепископ, архиђакон, архитрав, екстравертиран, еквилибрирати, еквиполенција, еубиотика, еуфонија, еукинетика, еукратија, еуфемизам, еуморфија, еупепсија, еупнеја, еутокија, еутрофија, еуномија, филогеласт, филогин, филозофија, хетархија, хетеросилабички, хетерономија, хетеробιοграфија, хетероморфан, хомофон, хомогамнија, хомоцентризам, хомологан, идиограф, идиолалија, идиолатрија, идиолект, идиоплазма, изобатан, изобаре, изоглосе, изогон, какофемизам, какофонија, какологија, какадemon, коаксијалан, коаутор, коедиција, коедукација, коегзистенција, колаборирати, макродацилија, макрофилија, макроглан, макрофонија, макрофотографија, макроглосија, макрокефалија, мегалит, мегаколон, мегалоцелија, мегаломан, мегалополис, мегалосаур, микроамбуланта, микроанализа, микроб, мизагатија, мизалетија, мизандрија, мизантропија, мизогамија, мизогин, мизокалија, мизокосмија, неофашиста, неокласицизам, неолит, неофобија, неоген, неохуманизам, неологизам, неонатурализам, неокантовство, неоплатонизам, неопозитивизам, неореализам, неоромантизам, неозоник, ортодоксија, ортофренија, ортогенеза, ортогон, ортографија, ортоптери, палеоантропологија, палеобиологија, палеоботаника, палеоцен, палеофизиологија, палеолит, палеоклиматологија, паранаука, парапсихологија, паракинеза, парафазиа, парифренија, парагнос, параграфија, параграматизам, паракузија, паралексија, паранормалан, профашиста, прокомуниста, прорекотр, продекан, псеудоцивилизација, псеудодемократија, псеудографија, суперфемина, суперфосфат, суперинтендант, супермаркет, ултрамодеран...

префикс	humanus	animans	inanimus	abstractum	врста речи**
ауто-	+*	—	—	+	и, п, пл
архи-	+	—	+	+	и, п, пл
екстра-	+	—	—	+	и, п, пл
екви-	—	—	—	+	и, п, пл, г
еу-	—	—	+	+	и, п, пл
фило-	+	—	—	+	и, п, пл, г
хетеро-	+*	—	+	+	и, п, пл
хомо-	+*	—	—	+	и, п, пл
идио-	—	—	+	+	и, п, пл
изо-	—	—	+	+	и, п, пл
како-	—	—	+	+	и, п, пл
ко-	+	—	+	+	и, п, пл, г
макро-	+*	+	+	+	и, п, пл
мега-	+*	+	+	+	и, п, пл
микро-	+*	+	+	+	и, п, пл
миз-	+	—	+	+	и, п, пл
нео-	+*	—	—	+	и, п, пл
орто-	+*	+	+	+	и, п, пл
палео-	+*	—	—	+	и, п, пл
пара-	+*	—	—	+	и, п, пл
про-	+*	—	—	+	и, п, пл
псеудо-	+*	—	—	+	и, п, пл
супер-	+	—	+	+	и, п, пл, г
ултра-	+*	—	—	+	и, п, пл

* Категорија humanus увек ће посредно и секундарно бити реализована када је у питању припадник неке науке (*биологија* → *биолог*), или носилац некакве особине (*хематофобија* → *хематофоб*), или када је посреди особа која се бави нечим, или му је то вокација (*фотографија* → *фотограф*). Ово се готово увек остварује посредством категорије abstractum, а овакву маркираност симболизоваћемо са +*.

** и=именица, п=придев, пл=прилог, г=глагол

Табела казује да сви побројани префикси у свом основном значењу могу стајати уз творбену основу која денотира категорију abstractum и да је вероватноћа да ће и потенцијално нове лексеме њима творене за творбену основу имати abstractum денотат. Уз категорију humanus ови префикси могу стајати тек посредно, преко већ постојеће лексеме чија је творбена основа abstractum денотат. Малобројне лексеме категорије animans настале су непосредном творбом. Њихов постотак (16,67%) показује слабу продуктивност чисто квалификативних префикса који би евентуално убудуће стајали уз њих. Продуктивност је нешто већа у случају категорије inanimus (54,16%), а ове лексеме такође су настале

непосредном творбом. Табела још показује да творбом од чисто квалификативних префикса настају искључиво именице, изузев четири случаја (префикси *екви-*, *фило-*, *ко-* и *псеудо-*) којима настају и глаголи. Придеви и прилози су искључиво деноминалне творбе од исте лексичке базе: *еуфонија* → *еуфоничан* → *еуфонично*, а неретка је и деноминална творба именица *еуфонија* → *еуфоничност*.

В. Трансформација значења

Полисемантичност чисто квалификативних префикса и лексема унутар којих се налазе изузетно је ретка. Највероватније је томе разлог високи степен номинационе вредности лексема и јаке лексикализованости префикса. За префикс *еу-* то је само једна лексема — *еустазија* (*eu* + *stasis* — стање = колебање морске равине једнако у свим деловима). Или, такође усамљени пример *ортоклас* (*orthos* + *klasis* — ломљење = глиненач са међусобно паралелним правцима ломљења; врста драгуља).

II. (а) Квалификативни бројни и количински префикси

Префикси: *ало-* (*allos* — други (г)), *амби-* (*ambo* — обоје (л)), *амфи-* (*amphi* — око, околу, с обе стране (г)), *моно-* (*monos* — сам, један, једини (г)), *мулти-* (*multus* — многи (л)), *пан-* (*pas, pasa, pan* — сав, сва, све (г)), *поли-* (*poly* — много (г)), *прим-* (*primus* — први (л)), *прото-* (*protos* — први (г)), *уни-* (*unus* — један (л)).

А. Основни примери и њихова анализа

алоген, алоглот, алохтон, алопластика, алотропија, амбивертираност, амфипротистос, амфотеран, моноауралан, моноцентричан, монодија, монофилан, монофталмија, моногин, монокарп, монокотиледоне, мултидимензионалан, мултифилан, мултилатералан, мултиокуларан, мултиполаран, панацеја, панагија, пансловенство, паневропеизам, панкализам, полмандрија, полигамија, полиархија, полицитемија, полидактилија, полидипсија, полмедар, полифилија, полгенија, примипара, протоантроп, протобионти, протођакон, протисторија, протојереј, протомедикус, протомотека, протонема, уникамералан, унилатералан, унипара, унипеталан, унисон...

префикс	humanus	animans	inanimus	abstractum	врста речи
<i>ало-</i>	+*	+	+	+	и, п, пл
<i>амби-</i>	—	—	—	+	и, п, пл
<i>амфи-</i>	—	—	+	+	и, п, пл
<i>моно-</i>	+	+	+	+	и, п, пл
<i>мулти-</i>	+	—	+	+	и, п, пл
<i>пан-</i>	+*	—	+	+	и, п, пл
<i>поли-</i>	+	+	+	+	и, п, пл
<i>прим-</i>	+	—	—	+	и, п, пл
<i>прото-</i>	+	+	+	+	и, п, пл
<i>уни-</i>	+	+	+	+	и, п, пл

У смислу творбене предвидљивости табела казује да је мала вероватноћа да убудуће настану глаголи са квалификативним бројним и количинским префиксом. Најблискији чисто квалификативним префиксима су *ало-*, *моно-*, *поли-*, *прото-* и *уни-*, те не чуди да могу стајати уз сва четири параметра постављена за денотате творбене основе.

В. Трансформација значења

алхромизам (*allos + chrōma* — боја = преливање боја); *амбиваленција* = подвојеност, љубав и мржња према истој особи; *амфора* (*amphi + phoreus* — носач = антикни земљани врч јајаста облика са два дршка); *монолитно* (*monos + lithos* — камен = чврсто повезано, нераскидиво²⁷); *панахија* (*pas, pasa, pan* — сав, сва, све + *achos* — туга, жалост = кољиво); *полиптих* (*poly + ptuchē* — наслага = антикна књига или уметница са више него три плоче, стране, слике); *примогенигура* (*primus + genitus* — рођен = право прворођеног сина на наследство престола); *протокол* (*prōtos + kollaō* — лепим = записник, правила церемопијала, одсек у министарствима спољних послова и сл.); *униформа* (*unus + forma* — облик = службена војничка и чиновничка одећа једнака за све припаднике становите организације).

II. (b) Квалитативни префикси за означавање каквог природног елемента, материје или живог бића

У скупини А. дат је пун лексикографски опис. Богатство вишезначности (скупина В.) почива на томе да су у питању две оделите лексеме које су срастањем дале ново значење. Посреди су лексеме настале, с једне стране метафоричком транспозицијом сема нижег ранга, дакле метафоричким преносом номинације с једног појма на други, а с друге стране, мутирањем архисеме, метонимијском заменом основног значења пратећим. За разлику од осталих лексема, претходно класификованих, теже је разлучити да ли је за разврставање по А. и В. пресудан први део сложене речи или творбена основа.

Префикси (први делови сложене речи): *агри-*, *аеро-*, *аква-*, *андро-*, *антропо-*, *астро-*, *библио-*, *био-*, *демо-*, *етно-*, *фито-*, *физио-*, *фоно-*, *фото-*, *гео-*, *гинеко-*, *хелио-*, *хемо-*, *хидро-*, *хромо-*, *лито-*, *неуро-*, *тео-*, *зоо-*.

А. Основни примери и њихова анализа

агрономија, *агроманија*, *агрикултура*, *агромаксимум*, *агрохемија*, *агробиологија*, *агромелиоризација*, *агротехника*, *агрометеорологија*, *агробаза*, *аеробус*, *аеродинамика*, *аеродром*, *аеродуктор*, *аерофобија*, *аерофон*, *аеролиг*, *аерофагија*, *аквадукт*, *акванавтика*, *акватериј(ум)*, *аквапед*, *андрофобија*, *андроид*, *андролит*, *антропоцентризам*, *антропофагија*, *антропогенеза*, *антропоморфан*, *антропопитекус*, *антрополог*, *астрогнозија*, *астрографија*, *астролатрија*, *астрофил*, *астролиг*, *библиобус*, *библиофобија*, *библиокластија*, *библиофилија*, *биоаритметика*, *биофор*, *биомантија*, *биофизичар*, *биосфера*, *демофобија*, *демографија*, *демократија*, *етнобиологија*, *етногенеза*, *етнолизи*,

²⁷ Основно значење: *монолит* = целовита камена громада, споменик, ступ или неки други објекат исклесан из једног целовитог каменог комада.

фитоалексини, фитолит, фитоценоза, фитоценологија, физиофонема, физиогенеза, физиогномија, фонометар, фонотека, фонологија, фотогенеза, фотоелектрон, фотограм, фотофобија, фотосфера, фотографисати, геофагија, геофит, геогнозија, геонизотерме, геоскопија, гинеократија, гинекоморфан, гинекофобија, хелиолагија, хелиоскоп, хелиофобија, хематоген, хематозое, хематофобија, хидроархеологија, хидробус, хидродинамика, хидрофити, хидрокефал, хромопласти, хромосфера, хромотерапија, хромотографија, литофит, литоглиф, литологија, литосфера, литопедиј, неурастенија, неуректонија, неуропатија, геофагија, геофанија, геофоричан, геогонија, геологија, геоманија, зооценоза, зоофилија, зоофит, зоофор...

префикс	humanus	animans	inanimus	abstractum	врста речи
агри-	+	—	+	+	и, п, пл
аеро-	+	—	+	+	и, п, пл
аква-	+	—	+	+	и, п, пл
андро-	+	—	+	+	и, п, пл
антропо-	+	+	+	+	и, п, пл
астро-	+	—	+	+	и, п, пл
библио-	+	—	+	+	и, п, пл
био-	+	+	+	+	и, п, пл
демо-	+	—	—	+	и, п, пл, г
етно-	+	—	—	+	и, п, пл
фито-	+	+	+	+	и, п, пл
физио-	+	—	+	+	и, п, пл
фоно-	+	—	+	+	и, п, пл, г
фото-	+	—	+	+	и, п, пл, г
гео-	+	+	+	+	и, п, пл
гинеко-	+	—	—	+	и, п, пл
хелио-	+	—	+	+	и, п, пл
хемо-	+	+	+	+	и, п, пл
хидро-	+	+	+	+	и, п, пл
лиго-	+	+	+	+	и, п, пл
неуро-	+	—	—	+	и, п, пл
гео-	+	—	—	+	и, п, пл
зоо-	+	+	+	+	и, п, пл

И код ових лексема први део без изузетка квалификује основу категорије *abstractum*, а посредно преко те категорије омогућена је и реализација квалификовања основе категорије *humanus*. Изузетак чине једино први делови *гинеко-* и *антропо-*. Нижи ниво апстрактности у односу на остале квалификативне префиксе имплицира да је непоуздано предвиђати продуктивност уз основе категорија *animans* и *inanimus*. Уколико први део денотира живо, највероватније је да ће и убудуће бити компатибилан с основама категорије *animans*, и обрнуто, уколико први део денотира неживо, биће компатибилан с основама категорије *inanimus*.

Глаголи уз ове прве делове сложених речи нису регистровани. Стога, једно *антропоморфизирати*, *биоризирати* биће ситуациони колоквијализам. Међутим, ако су омашком изостављени, глаголе *демократизовати*, *фонографисати*, *фотографисати* и сл. свакако ваља укључити у речник. Такви глаголи биће увек деноминалне творбе, и то од именица основа категорије *abstractum* и *inanimus* судећи по њиховој учесталости.

Ближа објашњења карактеристичних примера: *агрикултура* (*agros* — поље, њива (г) + *colere* (л) — обрађивати земљу = пољоделство, пољопривреда, обрађивање земље); *аероскопија* (*aēr* — ваздух (г) и (л) + *skopein* — посматрати = посматрање, проучавање ваздуха); *аквадукт* (*aqua* — вода (л) + *ducere* — водити = водовод); *андрофобија* (*anēr, andros* — човек, мушкарац (г) + *phobemai* — бојим се = страх од мушкараца); *антропологија* (*anthrōpos* — човек (г) + *genos* — род, порекло = порекло човека, наука о пореклу човека); *астрофил* (*astēr* — звезда (г) + *philos* — пријатељ, љубитељ = љубитељ свега што је у вези са звездама, небеским телима); *библиофилија* (*biblion* — књига (г) + *philia* — љубав, пријатељство = љубав према књигама); *биоценоза* (*bios* — живот (г) + *koinē* — заједница = стална заједница живих бића); *демофилокрација* (*dēmos* — земља, свет, народ (г) + *philos* — пријатељ + *krateō* — владам = владавина пријатеља народа); *етногенеза* (*ethnos* — народ (г) + *genesis* — постанак = процес постајања неког народа); *фитоген* (*phyton* — биљка, раслина (г) + *genos* — род, постанак = који је постао од биљака); *физиотерапија* (*physis* — природа (г) + *therapeuō* — негујем, лечим = лечење физичким, природним методама); *фонографија* (*phōnē* — глас, звук (г) + *graphō* — пишем = запис звука); *фотифобија* (*phōs, photos* — светло (г) + *phobemai* — бојим се = страх од светла); *геофагија* (*gē* — земља (г) + *phagein* — јести, гутати = једење земље); *гинекокрација* (*gynē, gynaiikos* — жена + *kratos* — сила, власт = владавина жена); *хелиофобија* (*hēlios* — сунце (г) + *phobemai* — бојим се = страх од сунчеве светлости); *хемограм* (*haima, haimatos* — крв (г) + *graphō* — пишем = крвна слика); *хидрофор* (*hydōr, hydatos* — вода (г) + *phoreus* — носач = „водоносач“, цев за воду, комора за чување и изливање воде); *хромотерапија* (*chrōma, chromatos* — боја (г) + *therapeia* — служење, лечење = лечење разнобојним зрацима); *литоглиф* (*lithos* — камен (г) + *glyphō* — дубим = каменодубац, каменорезац); *неуропатија* (*neuron* — жила, тетива (г) + *pathos* — болест = болест живаца); *теофоричан* (*theos* — бог (г) + *phoreus* — носач = богоносан); *зоофилија* (*zōon* — животиња, живо биће (г) + *philia* — љубав, пријатељство = љубав према животињама).

В. Трансформација значења

аеробат (*aēr + bainēin* — ићи = плесач на жици, варалица, мудријаш); *аквамарин* (*aqua + mare* = драги камен боје морске воде (као и нијанса плавозелене боје спектра), врста берила); *андролепсија* (*anēr, andros + lēpsis* — узимање = хапшење угледних грађана у непријатељском граду, настојање за стицањем покровитеља, за хватањем нечије наклоности); *антропозофија* (*anthrōpos + sophia* — мудрост = псеудофилозофски

назор који се развио из теозофије према коме човек интуицијом може спознати натприродне силе и светове); *астробализам* (*astēr + ballō* — ударам = сунчаница, смрт или обамрлост од удара грома); *библиолит* (*biblion + lithos* — камен = антички рукопис који је услед деловања природних сила сачуван напола поугљен); *биоризација* (*bios + rhiza* — корен, клица = стерилизација млека да би и даље задржало сва својства сировог млека); *демоскопија* (*dēmos + skopeō* — гледам, посматрам = анкетирање народних маса); *етнархија* (*ethnos + archō* — владам = кнежевина, покрајина, намесништво); *фитотрон* (*phyton + ēlektron* — јантар, њилибар = апарат за проучавање болести на биљу); *физиономија* (*physis + nomos* — закон, правило, ред, склад = изглед и израз, црте лица, карактер, све црте које одређују личност неког човека); *фонијатрија* (*phōnē + iatreia* — лечење грешака у говору); *фотогеничан* (*phōs, phōtos + genesis* — постанак = (А) произведен светлости, (В) који добро утиче на фотографску плочу, који лепо изгледа на фотографском или филмском запису); *геоид* (*gē + eidos* — лик, изглед = теоретски облик Земље какав би дало деловање силе теже; ротациони елипсоид); *гинекофаг* (*gynē, gynaikos + phagein* — јести, гутати = женомрзац); *хелиодор* (*hēlios + dōron* — дар = јужноамерички драги камен); *хемофилија* (*haima, haimatos + philia* — пријатељство, склоност = крварење, наследна предиспозиција за непрекидно истицање крви услед немогућности згрушавања); *хидроид* (*hydōr, hydatos + eidos* — лик, изглед = водени полип); *хромозом* (*chrōma, chromatatos + sōma* — тело = телашце које се ствара у језгру ћелије при њеној индиректној деоби и које је носилац наследних особина); *литографија* (*lithos + graphō* — пишем = начин штампања са равне површине вапненца на коју је урезан цртеж, радионица у којој се врше такви радови); *неуролептик* (*neuron + lēpsis* — хватање = средство за смирење живаца); *теодицеја* (*theos + dikē* — оправдање, исприка = учење хришћанских филозофа да је бог добар, иако је створио, али и трпи, многа зла на свету); *зоохлорела* (*zōon + chlōros* — зелен, зеленожут = једноћелијска алга која живи у симбиози са животињама).

III. (а) Релациони локативни префикси

Префикси: *ад-* (*ad* — к, ка, код, уз (л)), *акро-* (*akros* — крајњи, горњи (г)), *ексо-* (*exō* — изван (г)), *екстра-* (*extra* — изван, осим, споља (л)), *ен-* (*en-* у, унутра (г)), *ендо-* (*endon* — унутра, код куће (г)), *епи-* (*epi* — на, над, код, у (г)), *хипер-* (*hyper* — изнад (г)), *хипо-* (*hypo* — испод (г)), *интер-* (*inter* — међу, између, за време (л)), *интра-* (*intra* — унутра (л)), *ката-* (*kata* — доле, низ, испод (г)), *мезо-* (*mesos* — средњи (г)), *пара-* (*para* — код, уз, из, пред, против, према (г)), *пери-* (*peri* — око, около, код (г)), *пост-* (*post* — после (л)), *пре* (*prae* — напред, спреда (л)), *про-* (*pro* — пред, испред, напред, пре (г)), *суб/суп-* (*sub* — под, испод, ниже, за, код, при (л)), *супер-* (*super* — горе, одозго, над, изнад, поврх, више (л)), *супра-* (*supra* — горе, изнад (л)), *теле-* (*tēlu, tēle* — у даљини, далеко (г)), *транс-* (*trans* — преко, кроз, с друге стране, онкрај (л)), *ултра-* (*ultra* — с ону страну, преко, онкрај, над, изнад (л)).

Примери и њихова анализа

адукција, адноминалан, адсорпција, акрофобија, акропола, акрокефалија, егзо-биологија, егзодинамика, егзоген, егзокрин, егзосфера, егзоскелет, егзосмоза, екстраменталан, екстрасубјективан, екстраутерин, ендолимфа, ендоскопија, ендеген, ендокард, ендоплазма, ендоспора, ендотрахеалан, ендовенозан, епидерма, епицентар, епифит, епигастриј(ум), епиглотис, епитаф, епизоон, хиперсоничан, хипоцентар, хиподерматичан, хипогеј, хипокинеза, интерцелуларан, интерденталан, интерфолијирати, интерколонијум, интерконфесионалан, интерконтиненталан, интракардијалан, интраконтиненталан, интракранијалан, интракутан, интрасубјективан, катабаза, катадиоптер, катафореза, мезофил, мезофит, мезокефалија, мезозоиц, параграм, периарктички, перифронхијалан, перицентар, перијант, перијек, перикард, перинаталан, постденталан, постмоларан, премоларан, пропериспомена, пронаос, просеминар, субарктички, субмарина, суборбиталан, субординирати, субполаран, суперпозиција, суперпонирали, суперсоничан, суперструктура, супраденталан, супранатурализам, теледириговати, телекинеза, телеметар, трансатлантски, трансданубијански, транскутан, транслунаран, трансплатација, трансполаран, ултрамонтани, ултрамундани, ултрасоничан...

префикс	humanus	animans	inanimus	abstractum	врста речи
ад-	—	—	—	+	И, П, ПЛ, Г
acro-	+*	—	+	+	И, П, ПЛ
ексо-	+*	—	+	+	И, П, ПЛ
екстра-	+	—	—	+	И, П, ПЛ
ен-	—	—	+	+	И, П, ПЛ
ендо-	+	+	+	+	И, П, ПЛ
епи-	+	+	+	+	И, П, ПЛ
хипер-	—	—	+	+	И, П, ПЛ
хипо-	+	—	+	+	И, П, ПЛ
интер-	+	+	+	+	И, П, ПЛ, Г
интра-	+	—	+	+	И, П, ПЛ
ката-	—	—	+	+	И, П, ПЛ
мезо-	+	+	+	+	И, П, ПЛ
пара-	+*	—	—	+	И, П, ПЛ
пери-	+	+	+	+	И, П, ПЛ
пост-	+	—	—	—	И, П, ПЛ
пре-	+	—	+	+	И, П, ПЛ, Г
про-	—	—	+	—	И, П, ПЛ
суб-/суп-	—	—	+	+	И, П, ПЛ
супер-	—	—	+	+	И, П, ПЛ, Г
супра-	+*	—	—	+	И, П, ПЛ
теле-	—	—	—	+	И, П, ПЛ, Г
транс-	+	—	+	+	И, П, ПЛ, Г
уltra-	—	—	+	+	И, П, ПЛ

Латински акузативни предлог *ad* преводи се са к(а), према, до, против, на, близу, око. Шароликост еквивалентних лексема за предлог *ad* резултовала је и семантичком шароликошћу лексема у којима је *ad* префикс. Тако се поред најстарије месне референтности — *адукција* (*ad* + *ducere* — водити = привођење) развила и полисемантичност у чијој је основи метафора: *адлатус* (*ad* + *latus* — бок = помоћник, саветник, побочник); *адерација* (*ad* + *aes, aeris* — мед, бакар, новац, имовина, плата = чињење извесне имовине ликвидном, претварање извесне вредности у новац). Друго опште значење овај префикс није развио.

Само једно опште значење места имају лексема са префиксима *ексо-* (вани, споља), *ендо-* (у, унутра, изнутра), *интра-* (унутра), и *мезо-* (средње, средишње): *егзокрин* (*exō* + *kriṅō* — лучим = с вањским лучењем); *ендолимфа* (*endon* + *lympha* — бистра вода, текућица = унутрашња слушна водица); *интракутано* (*intra* + *cutis* — кожа = „у кожу“).

Опште значење места (а) и разнозначност у чијој је основи метафора или метонимија (б) развили су следећи префикси: *акро-* (горњи, виши, шиљаст, највиши), *екстра-* (изван, напосе, особито, посебно, необично), *епи-* (над, на, код, у), *пери-* (око(ло), код), *транс-* (преко, кроз, онкра, с друге стране). Примери:

(а) *акропола* (*akros* + *polis* — град = горњи град, висока тврђава); *екстраменталан* (*extra* + *mens, mentis* — дух, душа = извандуховни); *епидерма* (*epi* + *derma* — кожа = горњи слој коже); *перикарп* (*peri* + *karpos* — плод = омотач око плода), *трансданубијански* (прекодунавски, с оне стране Дунава).

(б) *акроним* (*akros* + *onoma* — име = скраћеница од почетних слова или слогова неког вишеделног назива); *екстравагација* (*ekstra* + *vagare* — лутати = необичност, претераност, настраност, будалаштина, лудост); *епифонема* (снажна завршна мисао у говору, реторички узвик на крају излагања); *перигон* (*peri* + *gonē* — пород, потомак = цват где су све латице међусобно једнаке и обликом и бојом); *транспарент* (*trans* + *parere* — приказати се, показати се = лист с дебелим црним пртма за подстављање под писмо на неисцртаном напире да би редови писма текли равно; на оквир распета слика или натпис на платну; прозирност (*транспарентност*)).

Мимо претходног обрасца двосемантичности, изузетке чине лексема с префиксом *ен-* (у) и *хипер-* (изнад, повишење према нормалном). У случају префикса *ен-* примарно месно значење потпуно је потиснуто, те су преостала значења настала метафоричким преносом, као резултат полисемије у грчком језику, затим опште негативно значење, а префикс *хипер-* реферира осим на месно опште значење још и на опште квалификативно значење: *ендем* (*en* + *dēmos* — народ = биљка или животиња која живи само на једном месту и нигде је другде нема); *енемон* (*en* + *haima* — крв = лек против крварења); *хиперметропија* (*hyper* + *metron* — мера + *ōps, ōros* — око, вид = далековидост); *хиперестезија* (*hyper* + *aisthanomai* — осећам = повећана осетљивост, пресетљивост).

Коначно, претходно заснована дихотомност ((а) нетрансформисана семантика саставних делова лексема и (б) трансформисана семантика

составних делова лексеме) развијена је код префикса *интер-* (међу, између, за време), *ката-* (доле, низ, испод, кретање у противном смеру, нешто што је доле), *теле-* (у даљини, далеко, однос према даљини, удаљености) и *хипо-* (испод, снижење, умањење према нормалном):

(а) *интеркосталан* (*inter + costa* — ребро = међуребрен); *катоген* (*kata + genesis* — постанак = који је постао кретањем одозго према доле); *телеметар* (даљиномер); *хиподермичан* (поткожан).

(б) *интердепеденција* (зависност цена једних о другим, зависност политике једне земље о политици других земаља); *катахреза* (*kata + chrēsis* — употреба = нелогично спајање речи); *телефон* (*tēle + rhōne* — глас, звук = електрична направа за преношење говора у даљину жичаним путем); *хипофаринкс* (*hypo + pharynx* — гркљан, грло = непарна чекиња код комараца).

III. (б) Релациони темпорални префикси

Префикси: *пали-* (гр) (од грчког *palin* — опет), *пост-* (л) (од латинског *post* — после), *пре-* (л) (од латинског *prae* — пре), *ре-* (л) (од латинског *re-* — обратно, натраг, поновно, изнова).

Примери и њихова анализа

палилалија, палингенеза, постдилувиј(ум), постгаленски, постморталан, постнаталан, пренаталан, преанимизам, предетерминисати, преегзистенција, прегласијал, реадаптација, реаграризација, реактивирати, реанимација, реармирати, редупликација, реекспорт...

префикс	humanus	animans	inanimus	abstractum	врста речи
<i>пали-</i>	—	—	—	+	и, п, пл
<i>пост-</i>	—	—	+	+	и, п, пл
<i>пре-</i>	+*	—	+	+	и, п, пл, г
<i>ре-</i>	—	—	—	+	и, п, пл, г

Префикси *ре-* и *пали-* осим општег темпоралног развили су и друга значења: *реармирати* (*re + arma* — оружје = поновно, још једном наоружати); *рефракција* (*re + frangere* — ломити = преламање светлосних зрака); *палингенезија* (*palin + genesis* — рађање, постанак = поновно рађање); *палиндром* (*palin + dromos* — пут = врста загонетке, реч која се може читати наопако, а да задржи исти смисао).

Префикси *пре-* и *пост-* осим темпоралне референтности и вишезначности настале полисемијом у латинском језику развили су и опште квалификативно и опште месно значење: *премониторан* (*prae + monere* — опомињати = који унапред опомиње, упозорава); *предиспозиција* (припрема, склоност, наклоност, осетљивост); *предиспозиција* (припрема, склоност, наклоност, осетљивост, нагињање); *преегзистенцијализам* (став, веровање у постојање пре телесног рођења); *премоларан* (који се налази пре, иза кутњака); *постплиоцен* (геолошко раздобље после плио-

цена); *постхумус* (посмрче, дете рођено после очеве смрти); *постденталан* (изазубни, зазубни, који се твори изнад зуба).

IV. Бројни префикси

Префикси: *би-*, *центи-*, *деци-*, *дека-*, *ди-*, *додека-*, *хекса-*, *хекто-*, *хепта-*, *мега-*, *мезо-*, *микро-*, *пента-*, *три-*.

А. *бифазан* (*bi-* — двапут, двоје, двојина (л) + *phasis* — развојни степен, мена = двофазан); *центиграм* (*centum* — сто (л) + *грам* = стоти део грама); *дециграм* (*decem* — десет (л) + *грам* = десети део грама); *декасилабичан* (*deka* — десет (г) + *syllabē* — слог = који има десет слогова); *диархија* (*duo* — два (г) + *archē* — власт = двовлашће); *додекагон* (*dōdeka* — дванаест (г) + *gonu* — угао, колено = дванаестоугаоник); *хексагон* (*hex* — шест (г) + *gonu* — угао, колено = шестоугао); *хектолитар* (*hectaton* — сто (г) + *libra* — мера за текућину и зрнасту робу = сто литара); *хептагон* (*hepta* — седам (г) + *gonu* — угао, колено = седмоугао); *мегатона* (*megas, megalē, mega* — велик (г) + *тона* = милион тона); *мезотрон* (*mesos* — средњи (г) + *електрон* = тешки електрон масе 200 пута веће од масе обичног електрона); *микрограм* (*mikros* — мален, ситан, сићушан (г) + *грам* = милионити део грама); *пентагон* (*pente* — пет (г) + *gonu* — угао, колено = петоугао); *трифолијум* (*tres* — три (л) + *folium* — лист = тролист).

В. *бифуркација* (*bi-* + *furca* — виле, рапље, рачве = рачвање, подела уопште); *центифолија* (*centum* + *folium* — лист биљке = врста руже са много латица); *декалог* = десет заповести божијих које је, по предању, дао Мојсије Израелцима); *диколон* (*duo* (*di-*) + *kōlon* — уд, члан = двостих); *хексоген* (*hex* + *genesis* — постанак = експлозив са јаким разорним дејством); *хектограф* (*hectaton* + *graphō* — пишем = машина за умножавање списка и цртежа); *пенталогича* (*pente* + *logos* — реч, говор, логос = пет романа или драмских дела једног писца повезаних јединственом замисли); *трицикл* (*treis* — три (г) + *kuklos* — котач, круг, точак = троколица, возило са три точка).

Закључак

Висок степен појмовности туђица, потекао од њихових номинационих значења која су пропраћена изостанком различитих семантичких компонената, разлог је њихове неуклопљености у општи лексички фонд језика реципијента. Семантичка једнореферентност туђица приближава их терминима.

Префикси грчког и латинског порекла компатибилни су готово искључиво са грчком и латинском лексичком базом. Трансфер лексема од језика донатора, у коме се у потпуности могла развити вишезначност, у језик реципијент резултовао је заменом сложене полисемантичке структуре општијом и апстрактнијом значењском једнореферентношћу. Овај трансфер за последицу имао је следеће: префигурирана грчка или латинска лексема услед изостанка и немогућности развитка полисемије у језику реципијенту, може реферирати само на једно опште значење. Управо је

опште значење на које префикс реферира узето за критериј класификације најпродуктивнијих префикса грчког и латинског порекла. Реферирање на два или више општих значења могло се одвити у оквиру лексичко-семантичког система језика донатора, али и језика реципијента. Међутим, вишезначност лексема у чијој је основи метафора, метонимија или синегдоха одвила се према полисемијским законитостима језика донатора, а као готов производ полисемантичког процеса из језика донатора пренета је у језик реципијент.

Најфреквентније творбене основе на које се прикључују префикси јесу оне које денотирају категорију *abstractum*. И то не чуди уколико се има на уму висок ниво појмовности туђица. Денотати категорије *humanus* чести су, али су најчешће настали посредно преко денотата категорије *abstractum*. Даље, фреквенцијским редом следе денотати категорије *inanimus* те коначно *animans*. Ови подаци, наравно у оквирима општезначних подразреда, казују много о типу продуктивности (усмерена или неусмерена) и продуктивности уопште. Они показују и степен адаптираности и прихваћености понаособних туђица у језику реципијенту. А све ово смислено је детерминисати једино код лексема са нетрансформисаном семантиком саставних делова које карактерише есоцентричност (скупина А.). Код лексема са трансформисаном семантиком саставница (скупина В.) општа значења префикса премрежена су значењским помацима према полисемијским законитостима језика донатора. Оне су малобројне, изразито индивидуалне и непродуктивне, префикс у њима не реферира ни на једно опште значење, те је излишно постављати параметре за денотат творбене основе.

Тест на адаптираност творбене основе грчког и латинског порекла, то што према нпр. *антидинастички* постоји *династички*, а према *архигонија* не постоји адаптирано **гонија*, није пружио никакав податак. Творбена основа грчког и латинског порекла у слободној употреби факултативно постоји у сва четири општезначњска подразреда. Међутим, постоји један други податак. Што је префикс прихваћенији у језику реципијенту, то ће вероватноћа деноминалне творбе глагола бити већа, а ниво апстрактности туђице мањи. Будући да је број таквих префикса мали, остаје констатација да су туђице високо апстрактне и блиске терминима. Отуд и слаба творбена покретљивост туђица, отуд и чињеница да их говорници језика реципијента уче у смислу памћења њихових архисема, за које се слободно може рећи да су заправо дефиниције. Дакле, процес усвајања значења туђица готово је једнак процесу савладавања ускостручних термина учењем њихових дефиниција.

Још једно. Вратимо се дистинкцији између префикса и префиксоида са почетка рада. Анализом туђица које су ушле у корпус овог рада префикси би били према досадашњим дефиницијама сви они први елементи лексема из групе негативних и реверзативних/привативних, а највешћим делом и из групе релационих локативних и темпоралних значења префикса. Сви квалификативни и бројни први елементи лексема били би префиксоиди. Међутим, ово не баца много светла на прецизно разјашњење шта је префикс а шта префиксоид, јер су параметри и критерији за класификацију у овом раду изузетно формализовани, а туђице исувише ексклузивне у односу на домаће речи да би семантичке законитости које

за њих важе биле примењиве на прве делове сложених или изведених речи из лексичко-семантичког система српскохрватског језика.

Summary

Marko Popović

TOWARD POSSIBLE CLASIFICATION OF LOAN-WORDS WITH THE MOST FREQUENT GREEK AND LATIN PREFIXES

High degree of abstraction of loan-words, originated from their nominal meanings accompanied by the absence of different semantic components, is grounds for their not being embedded in general lexical found of the recipient language.

Greek and Latin prefixes are compatible almost only with Greek and Latin lexical basis. Transfer or the word-formations products from the donator language (in which polysemy of such products took place in complete) into the recipient language resulted in exchange of complex polysemantic structure for more general and more abstract semantic monoreference. The consequence of former implies: word-formation products with a Greek or Latin prefix could refer only to one general meaning, because of its impossibility to develop the polysemy in the recipient language. General meaning to which the prefix refers is taken as the criterion for the classification of the most productive Greek and Latin loan-words.

These general meanings are: I negative and reversative/privative; II qualificative; II (a) qualificative numeral/quantitative; II (b) qualificative referring to natural elements, matter of living beings; III (a) relational-locative; III (b) relational-temporal; IV numeral.

Reference to two or more general meanings could take place inside lexical-semantic system of donator language, but also inside the recipient language. However, the polysemy of derivatives, based on metaphoric, metonymic or synecdochic shift, was developed according to the rules of polysemy of the donator language; and, eventually, as the completed polysemantic process is transmitted into recipient language.

In order to state prediction of the directed or non-directed productivity of each prefix, it is exposed in the paper on what type of the lexical base prefix refers. According to semantic criterion, four parameters are set for the lexical base: *humanus* (human), *animans* (animate), *inanimus* (inanimate) and *abstractum* (abstract).